

ილია ჭავჭავაძე საბარეო ვაჭრობის შესახებ და თანამედროვეობა

მჭედლიშვილი ზურაბ

თსუ-ის დოქტორანტი

XIX საუკუნის უდიდესი ქართველი საზოგადო მოღვაწის - ილია ჭავჭავაძის შემოქმედება დღესაც აქტუალურია, რაც მისი გენიალურობის დამსახურებაა.

სტატიის განხილულია ილია ჭავჭავაძის შეხედულებები საერთაშორისო ვაჭრობისა და ვაჭრობის პოლიტიკის შესახებ. ილიამ გამოიკვლია ვაჭრობის პოლიტიკის მიმართულებები - ლიბერალური და პროტექციონისტული. დასაბუთებული მსჯელობით, საზოგადოების კეთილდღეობიდან გამომდინარე, ილია ჭავჭავაძე მხარს ლიბერალური ვაჭრობის პოლიტიკას უჭერდა.

საკვანძო სიტყვები: ვაჭრობის პოლიტიკა, ლიბერალიზმი, პროტექციონიზმი.

ილია ჭავჭავაძის შემოქმედების განხილვას მრავალი ნაშრომი მიეძღვნა. ილიას მრავალპროფილური მოღვაწეობის გამო, იგი სხვადასხვა სფეროში სხვადასხვა ასპექტითაა განხილული: როგორც ბანკირი, მწერალი, პუბლიცისტი, იურისტი და ა.შ.

ამჯერად ჩვენი მიზანია ილიას, როგორც ეკონომისტის შემოქმედების განხილვა, კერძოდ - საერთაშორისო ვაჭრობისა და ვაჭრობის პოლიტიკის შესახებ მისი შეხედულებების განხილვა-გაანალიზების საფუძველზე შესაბამისი დასკვნების გამოტანა.

ილია ჭავჭავაძემ გამოიკვლია საერთაშორისო ვაჭრობისა და ვაჭრობის პოლიტიკის არსი, მიზეზები, მიმართულებები და შედეგები, რასაც 1887 წელს მიუძღვნა სტატიების კრებული სახელწოდებით „**სატამოქნო პოლიტიკა ევროპაში, ფრიტრედეროზა და პროტექციონიზმი**“.

ილიას აზრით, ეკონომიკა და ეკონომიკური საქმიანობა წარმოუდგენელია საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების გარეშე. მისი ერთ-ერთი სახეობა კი არის საერთაშორისო ვაჭრობა, რომლის გარეშეც შეუძლებელია შრომის საერთაშორისო დანაწილება, ანუ ეკონომიკური სპეციალიზაცია. ის შესაძლებელს ხდის ქვეყანამ გაყიდოს თავისი ნამეტი პროდუქცია და შეიძინოს სხვა ქვეყნისგან ის პროდუქცია, რომლის წარმოებაც არ შეუძლია, ან გაცილებით ძვირი უჯდება. შრომის საერთაშორისო დანაწილების შედეგად, როდესაც ქვეყანა სპეციალიზდება ერთი კონკრეტული პროდუქტის წარმოებაზე, მცირდება დანახარჯები ამ პროდუქტის ერთი ერთეულის წარმოებაზე, რაც აიაფებს მას მოცემულ ქვეყანაში. სამაგიეროდ, ის ძვირდება სხვა ქვეყანაში, რომელიც სხვა პროდუქტის წარმოებაზეა სპეციალიზებული. „ქვეყანა ისეა განლაგებული და განწყობილი, რომ რაც ერთს ბევრი აქვს, ის მეორეს ნაკლები და ეს მეტნაკლებობა იძულებულ ჰყოფს ყოველს ცალკე სახელმწიფოს თავისი მეტი გაიტანოს სხვაგან გასასყიდად და რაც აკლია შემოიტანოს სხვისაგან სყიდვივით. ამ მეტნაკლებობის გამო თვითეული სახელმწიფო სხვისი მუშტარიც არის და თავის საქონლის გამსყიდველიცა, ესე იგი ამლებიც არის და გამცემიცა. აქედამ არის წარმომდგარი ერთაშორისი ალებ-მიცემობა, ვაჭრობა“ [4, 314].

ეკონომიკური სპეციალიზაციის საფუძველზე დამყარებული საერთაშორისო ვაჭრობის შედეგად ქვეყნები იღებენ ორმაგ სარგებელს. ეს ორმაგი სარგებელი გამოიხატება იმაში, რომ ვაჭრობის დაწყების შემდეგ სამამულო პროდუქტის საერთაშორისო ფასი იზრდება მოთხოვნის ზრდის გამო, რაც აუმჯობესებს ამ პროდუქტის მწარმოებელთა მდგომარეობას, ამავდროულად კი იაფდება ის პროდუქტი, რომლის წარმოებაზეც სპეციალიზდება უცხო ქვეყანა, რის შედეგადაც სარგებელს იღებენ მომხმარებლები. ილია სარგებლის შესახებ წერდა: „ერთი ესა, რომ ჩვენი სასყიდელი უფრო იეფად დაგვიჯდებოდა და მერე ჩვენი გასასყიდი უფრო მეტს ხერხს მოგვცემდა, უფრო მეტს ამოიღებდა“ [4, 65].

ილია ჭავჭავაძე საერთაშორისო ვაჭრობით მიღებულ მოგებას აიგივებს ქვეყნის ექსპორტსა და იმპორტს შორის სხვაობასთან. აქვე იგი განსაზღვრავს ქვეყნის ფუნქციას საერთაშორისო ვაჭრობაში. „რა თქმა უნდა, რომ იგი სახელმწიფო არის მოგებაში ხოლმე, რომელიც თავის მეტსა ბლომად ასაღებს და სხვისას ნაკლებ ჰსაჭიროებს, რომელიც თავის მეტს ბლომად ჰყიდის და სხვისას-კი ცოტას ჰყიდულობს. ამ ბევრის გაყიდულისაგან ცოტას ნასყიდის ფასი რომ გამოითვალოს, დანარჩენი იმ ნატამალს შეადგენს, რომელიც წმინდა მოგებაა სახელმწიფოსი. ეგრეთნოდებული სავაჭრო ბალანსი იგი სასწორია, რომელიც ამ ნატამალის მეტნაკლებობას აჩვენებს და როცა ამ სასწორზედ გაყიდულის ფასი მეტია ნასყიდისაზედ, მაშინ იტყვიან ხოლმე: სავაჭრო ბალანსი ჩვენი სასარგებლოა, და როცა არა, საზიანოაო. აქედამ აშკარადა სჩანს, რაზედ უნდა მიქცეული იყოს მეცადინეობა ყოველის სახელმწიფოსი საერთაშორისო ალებ-მიცემობის საქმეში: უნდა ყოველი ღონე იღონოს, რომ თვითონ რაც შეიძლება ნაკლებ გაუნოს მუშტრობა სხვის საქონელსა და სხვა-კი თავის საქონლისათვის დიდ მუშტრად აიჩინოს [4, 314-315].

საერთაშორისო ვაჭრობა დამოკიდებულია ვაჭრობის პოლიტიკაზე. ქვეყნის ვაჭრობის პოლიტიკა არის სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციისა და უცხოურ ბაზრებზე ადგილობრივი პროდუქციის შეღწევის რეგულირებაზე მიზანმიმართული მოქმედება. გამოყოფენ ვაჭრობის ორ პოლარულად საპირისპირო პოლიტიკას - ლიბერალურსა (ფრიტრედერობა, ფრიტრედერიზმი) და პროტექციონისტულს. „ამ საგანზედ ორგვარი ნყობა აზრისა, ერთმანეთის მოპირისპირე: ერთს ფრიტრედერობას ეძახიან, და მეორეს პროტექციონობას“ [4, 316-317].

ვაჭრობის ნებისმიერი პოლიტიკის ძირითადი მიზანია ქვეყნის ეკონომიკის ზრდა და დამატებითი გასაღების ბაზრების ათვისება, რამაც უნდა უზრუნველყოს დასაქმების მაღალი დონე, უცხოური ვალუტის შემოდინება, ადგილობრივი ვალუტის სიმყარე-სტაბილურობა და საბოლოო ანგარიშით, კეთილდღეობის უფრო მაღალი დონე. „დღევანდელი ტოკვა თვითეულის სახელმწიფოსი, შიგნეული რომ კარგად გავუსინჯოთ, სხვა არა არის რა, თუ არ ის, რომ საპოლიტიკო ეკონომიის ბრძოლის მოედანზედ რაც შეიძლება მომეტებული ადგილი დაიჭიროს, ფართო გზა გაიკაფოს, დიდი არხები გასჭრას სიმდიდრის მოსადინებლად, სხვისი იეფად და ცოტა იყიდოს და თავისი ძვირად და ბლომად გაასალოს“ [4, 311].

ვაჭრობის ლიბერალური პოლიტიკა- ფრიტრედერობა გულისხმობს ყველანაირი, სატარიფო თუ არასატარიფო ბარიერების გაუქმებას, სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციის უპრობლემოდ შეტანასა და თავისუფალ ვაჭრობას. „ფრიტრედერობა წარმომდგარია ინგლისურის სიტყვისაგან *free trade* და სიტყვა-სიტყვით რომ ითარგმნოს, ჰნიშნავს: ალებ-მიცემობის თავისუფლებას. მოძღვრება მეცნიერობისა, რომელიც ჰქადაგებს ალებ-მიცემობის თავისუფლებასა, იმაში მდგომარეობს, რომ საალებ-მისაცემო საქონელი, შინაური თუ გარედაშემოსული, ყოველის ბაჟისა და გადასახადისაგან დახსნილი იყოს და არა რომელისამე კანონმდებლობისაგან შეხუთული არ უნდა იქმნას“ [4, 317-318].

პროტექციონისტული პოლიტიკა კი მიმართულია სამამულო ბაზარზე უცხოური პროდუქციის შეზღუდვისაკენ, უცხოელი კონკურენტებისა და კონკურენციისაგან ეროვნული წარმოების დაცვის მიზნით. „იგი (პროტექციონიზმი) იქიდან არის წარმომდინარი, რომ შინაურს მრეწველობას მოპირისპირე მოაცალოს შინაურს ბაზარში და მით თვით ამ ცილობისაგან განთავისუფლებულს მრეწველობას ფეხი აადგმევინოს და თავის ერს ერთი წყარო სარჩო-საბადებლის შოვნისა მოუმატოს“ [4, 320].

პროტექციონისტული პოლიტიკის გასატარებლად გამოიყენება სხვადასხვა ბარიერი:

- სატარიფო ბარიერები - იმპორტზე საბაჟო ტარიფის დანესება;
- არასატარიფო ბარიერები - აკრძალვა, კვიტირება, ლიცენზირება;
- შერეული ბარიერები - სატარიფო და არასატარიფო ბარიერების ერთდროული გამოყენება.

ილია გარკვეულწილად იზიარებს პროტექციონიზმის მომხრეთა მოსაზრებებსა და არგუმენტებს. რომ, ადგილობრივი წარმოების დაცვა, მისი განვითარების მიზნით, შეამცირებს ერის სიმდიდრის გადინებას. „რა ვუყოთ, რომ პირველ ხანებში ჩვენი ახლად ფეხადგმული მრეწველობა იმისთანა კარგს და იეფს საქონელს ვერ მოგვანვდი, როგორსაც ეხლა სხვა ქვეყანა გვანვდისო. თავი შევიმაგრეთ, მოვითმინოთ; ამ პირველ ხანების უკეთურებას და სიძვირეს ჩვენისავე სიკეთისათვის როგორმე გავუძლოთ და დრო მოვა და შინაური ცილობა საქონელსაც გაგვიკარგებს და იეფობასაც ჩამოგვიგდებსო. განკარგებულის და გაძლიერებულის მრეწველობისაგან ჩვენი ერი სიმდიდრის წყაროს გაიჩენს, და თვითონ ქონება ჩვენი, რომელიც ეხლა სხვის საქონლის სყიდვის გამო გარეთ ვადის და სხვას მიაქვს, ჩვენვე და ჩვენშივე დარჩებაო“ [4, 322].

აქ აუცილებლად აღსანიშნავია ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი გარემოება, რაზეც ილია ჭავჭავაძე ჯერ კიდევ XIX საუკუნის მიწურულს მიუთითებდა, რომ ეკონომიკური პოლიტიკა ხშირ შემთხვევაში ეკონომიკურ რაციონალიზმზე არ არის დამოკიდებული და ეკონომიკური პოლიტიკის გამტარებლებს შესაძლოა სულ სხვა მოტივები ამოძრავებდეთ: „საქმე ის არის, რომ ხშირად ამ სისტემას (პროტექციონიზმს) სხვა განზრახვითაც სჭიდებენ ხელსა და თავს-კი იმ საბუთებით ჰმართულობენ, რაც ზევით მოვიხსენიეთ“ [4, 322-323].

რაც შეეხება თავისუფალი ვაჭრობის მომხრეთა არგუმენტებს, ილია მათ სრულად იზიარებდა. „თავისუფლად მოარული საქონელი, არ-შეხუთული არც ბაჟისა და არც რაიმე ფორმალობისაგან, ყველასათვის ადვილად მოსაპოვებელია და მისანვდენი, - ჯერ იმის გამო, რომ გახშირებულია, და მერე იეფია, რადგანაც ბაჟისა და ან რაიმე შევიწროებისაგან განგებ ფასანეული არ არის. მართალიც არის. ბაჟი, დიდია თუ მცირე, განგებ ზედშეკეცილი გადასახადია, და რამოდენადაც იგი დიდია, იმოდენად განგებ აძვირებს საქონელსა“ [4, 318]. აქედან გამომდინარე, ილიამ ნათლად ჩამოაყალიბა სახელმწიფოს უმთავრესი მიზანი და ამ მიზნის მიღწევის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საშუალება - თავისუფალი ვაჭრობა: „სახელმწიფო, რომლის მიზეზი და საბუთი არსებობისა სხვა არა არის რა, თუ არ მკვიდრთა კეთილდღეობისათვის მზრუნველობა, უნდა იმასა ჰცდილობდესო, ამბობენ ფრიტრედერობის მომხრენი, რომ ცხოვრებისათვის საჭირო საქონელი ადვილად და იეფად მოსაპოვებელი იყოს ყო-

ველის მკვიდრთათვის, რადგანაც მკვიდრი კაცი მით უფრო ბედნიერია, რამოდენადაც უფრო სავსედ, უფრო მრთლად ჰყოლობს სარჩო-საბადებელსა და რამოდენადაც უფრო ბევრს საჭიროებას ცხოვრებისას იკმაყოფილებს ადვილად და გაუჭირებლად“ [4, 311].

კიდევ ერთი ძალზე მნიშვნელოვანი საკითხი, რომელსაც ილია ჭავჭავაძემ ყურადღება ჯერ კიდევ XIX საუკუნის ბოლოს მიაქცია, შემდეგია: მას კარგად ესმოდა შრომის დანაწილებითა (სპეციალიზაციით) და შემდგომ უკვე საერთაშორისო ვაჭრობით სარგებლის მიღების შესაძლებლობა, თუმცა, იგი გარკვეული სიფრთხილით ეკიდებოდა ამ საკითხებს. 1882 წლის დეკემბრის შინაურ მიმოხილვაში „ბ-ნ მეისნერის პროექტი“ ილია მიუთითებს, რომ ქვეყანა უცხოელ (ხშირ შემთხვევაში მონოპოლისტ) მიმწოდებლებზე ხდება დამოკიდებული და მეორე, გასაღების ბაზრის მხრივაც იგი უცხო ქვეყნის ბაზარზეა დამოკიდებული „და როცა ის შორი ბაზარი რომელსამე გარემოებით ჩვენთვის დაიკეტება, მშვირები ამოვწყდებით“ [5, 324].

ის ფაქტი, რომ ქვეყნის საერთაშორისო ეკონომიკური (მათ შორის ვაჭრობის) ურთიერთობების დანყება დიდ სიფრთხილესა და ყურადღებას მოითხოვს და რომელზეც ილია ჭავჭავაძეც მიუთითებდა, სამწუხაროდ, შესაძლებელია ითქვას, რომ არ, ან ვერ იქნა სათანადოდ გააზრებული დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდგომ პერიოდშიც. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ რუსეთის ფედერაცია გახდა დამოუკიდებელი საქართველოს საგარეო ვაჭრობის ერთ-ერთი უმთავრესი პარტნიორი. საქართველოს ექსპორტის დიდი ნაწილი (1995 წლიდან 2005 წლის ჩათვლით საშუალოდ 22,8%)¹ სწორედ რუსეთზე მოდიოდა. 2006 წლის 27 მარტს, რუსეთმა, უფროსი სანიტარული ინსპექტორის - გენადი ონიშენკოს ინიცირების საფუძველზე აკრძალა ქართული და მოლდოვური ღვინოების იმპორტი (იმავე წლის მაისში ასევე აკრძალა ქართული მინერალური წყლების იმპორტიც). ოფიციალურ მიზეზად დასახელდა ის, რომ ქართული ღვინო არ შეესაბამებოდა სანიტარულ მოთხოვნებს. არაოფიციალურ მიზეზად კი ჟღერებოდა ის, რომ ამ გზით, ვაჭრობის ბერკეტების გამოყენებით კრემლი ახდენდა პოლიტიკურ ანგარიშსწორებას [6]. აღნიშნულმა აკრძალვამ ძალზე უარყოფითი გავლენა იქონია როგორც ქართულ ექსპორტზე, ასევე მევენახეობა-მელვინეობაზეც. 2005 წლისთვის ქართული ღვინის ექსპორტი 81.328 მლნ აშშ დოლარს შეადგენდა, 2006 და 2007 წლებში კი შესაბამისად, 41.050 და 29.197 მლნ აშშ დოლარს.²

თანამედროვე მსოფლიოში საბედნიეროდ, შესაძლებელია საქართველოს ექსპორტის დივერსიფიცირება. ამას ასტიმულირებს საქართველოსა და ევროკავშირის შორის 2014 წელს დადებული ასოცირების ხელშეკრულება, რომელიც ასევე მოიცავს მოიცავს ღრმა და ყოვლისმომცველი ვაჭრობის თავისუფალი სივრცის (Deep and Comprehensive Free Trade Area – DCFTA) ჩამოყალიბებას. აღნიშნული შეთანხმება გზას უხსნის ქართულ პროდუქციას ევროკავშირის ბაზრისკენ. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე საქართველოსა და ჩინეთს შორის 2017 წელს დადებულ თავისუფალი ვაჭრობის ხელშეკრულებას. უკანასკნელი წლებში განუხრელად იზრდება საქართველოს ექსპორტი ჩინეთში და შეიძლება ითქვას, რომ ჩინეთი იქცა საქართველოს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ვაჭრობის პარტნიორად.

დაბოლოს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ილია ჭავჭავაძე კარგად ერკვეოდა ვაჭრობის პოლიტიკის არსსა და მიმართულებებში, მას კარგად ესმოდა, რომ ქვეყნისთვის, მისი ეკონომიკური გაძლიერებისათვის, ძალზე მნიშვნელოვანია ლოგიკური ეკონომიკური პოლიტიკის შერჩევა; საფუძვლიანად მსჯელობდა ორივე მიმართულების, პროტექციონისტულისა და ფრიტრედერულის თვისებების, დადებითი და უარყოფითი მხარეების, ქვეყნის ეკონომიკაზე მათი შესაძლო გავლენის შედეგების შესახებ; დასაბუთებული მსჯელობითა და არგუმენტირებით ილია ფრიტრედერობის, თავისუფალი ვაჭრობის მომხრეა, რამეთუ „ქვეყნისათვის, ყველასათვის, ერთნაირად ღია ბაზარი უმჯობესია. იმიტომ რომ ყოველის კაცისათვის ისა სჯობია, საშუალება ჰქონდეს საჭირო საქონელი იქ და იმისგან იყიდოს, საცა და ვისაც უფრო კარგი საქონელი აქვს და უფრო იეფი ჩემ-შენაობის გაურჩევლად“ [4, გვ.322]; ვაჭრობის პროტექციონისტულ პოლიტიკას ორპირ მახვილს უწოდებდა, რომელიც ერთი პირით სხვა ქვეყნებს ვნებს, ხოლო მეორეთი კი საკუთარ თავს.

¹ წყარო - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი)

² წყარო - საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური (საქსტატი)

ლიტერატურა

1. ვეშაპიძე, შ.(2016). ილია ჭავჭავაძის ეკონომიკური შეხედულებები ღია ეკონომიკის ორიენტირების შესახებ: „ფრიტრედერობა და პროტექციონობა“, თბილისი: მეცნიერება და ცხოვრება N1 (13), გვ. 47-52.
2. კრუგმანი, პ.(2000). საერთაშორისო ეკონომიკა : თეორია და პოლიტიკა, თბილისი: „ცისარტყელა“.
3. სილაგაძე, ა. (2010). ეკონომიკური დოქტრინები, თბილისი: „ინოვაცია“.
4. ჭავჭავაძე, ილ. (1956). თხზულებათა სრული კრებული 10 ტომად. ტომი 7,თბილისი : „სახელგამი“.
5. ჭავჭავაძე, ილ. (2012). ექვსტომეული, ტომი 5, თბილისი: „პალიტრა L“.
6. Chivers, C. J. (2006). A Russian 'Wine Blockade' Against Georgia and Moldova, The New York Times, APRIL 6.
7. <http://www.geostat.ge/>
8. <https://ka.wikipedia.org>

ILIA CHAVCHAVADZE ABOUT EXTERNAL TRADE AND MODERNITY

Mtchedlisvili Zurab

PhD student

Ivane Javakhishvili

Tbilisi State University

Summary

The works of Ilia Chavchavadze - the great Georgian public figure of the 19th century are still relevant today. This is the merit of his genius.

The article discusses Ilia Chavchavadze's views about international trade and trade policy. Ilia studied trade policy directions - liberal and protective and published several articles about them in 1887. Based on the reasoned arguments (principle of society well-being) Ilia Chavchavadze supported liberal trade policy.

Keywords: *trade policy; liberalism; protectionism.*